

RUBOIYDA RIND TIMSOLI TALQINI

Boboqulova Oyjamol Saidovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). Toshkent amaliy fanlar universiteti.

orcid: 0009-0001-7194-8267
e-mail: oyjamolbobokulova98@gmail.com

Annotatsiya. Alisher Navoiyning rindona tafakkurini aks ettirishda lirik merosining salmoqli qismini tashkil etuvchi g'azallari muhim o'rin tutadi. Shuningdek, Navoiy ijodi rindona mazmun, rindga xos xususiyatlarni kichik janrlarda ham namoyon eta olish mumkinligini ko'rsatadi. Mazkur maqolada shu munosabat Navoiyning bir ruboiysi misolida talqin etildi. Tahlilga asos bo'lgan ruboiy rindga xos xarakterli xususiyatlarni namoyon etganligi bilan e'tiborli. Ruboiy mazmun-mohiyatini yoritishda ayrim rindona baytlarning qiyosga olinishi ilmiy maqsadning amalga oshishida ahamiyat kasb etdi.

Kalit so'zlar. Ruboiy, rind, may, mayxona, mug'bacha, sajjoda, rahn etmoq, shayx, erk, hurlik, zavq.

KIRISH

Alisher Navoiy turkiyda yaratgan ruboiylarining asosiy qismini "G'aroyib us-sig'ar" devoniga kiritgan. Ushbu bir yuz o'ttiz uch ruboiyning muayyan qismida may, soqiu, boda, qadah, jom, mug', mug'bacha, dayr kabi timsollar e'tiborni tortadi, zero ular ko'pincha rindona she'rlar mohiyatini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shoir ijodida oshiq, orif obrazlari qatori rind obrazi ham o'z o'rniga ega. Uning hol va kechinmalari g'azallar bilan birga kichik she'riy janrlarda, xususan, ruboiylarida ham shu janr imkoniyatlari doirasida o'z ifodasini topgan. Garchi rind Navoiy she'rlarida oshiq, orif timsollari kabi keng qo'llanilmasa-da, shoirning irfon bilan bog'liq g'oyalarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Buni "lirikaning ko'proq falsafiy mazmunga ega bo'lgan turi"[1. B. 60] – ruboiylarda ham kuzatamiz.

MATERIAL VA METODLAR

Ushbu maqolani yoritishda Alisher Navoiyning "G'aroyib us-sig'ar" devonidan o'rin olgan 107- raqamli ruboiy tahlilga olingan. Shuningdek, fikrlarni asoslash maqsadida Navoiyning boshqa devonlariga, shuningdek, tasavvuf lug'atlariga murojaat qilindi. Tahlil va talqinda sharhlash, qiyoslash usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Mulohazalarimizni asoslash maqsadida Navoiyning bir ruboiysini tahlilga olamiz:

*Dayr ichra tilab jomi hiloliy partav,
Sajjoda garav bo'lsa ne tong, ey rahrav,
Chun mug'bacha ollida qilur sajda birav,
Yo'q ayb musallosi aning mayga garav. [2. B.584]*

Ushbu to'rtlikda ilohiy ma'rifatga intilgan rindning poetik qiyofasi majoziy timsollar vositasida aks etgan. Aksariyat o'rinlarda Navoiy rind obraziga xos xususiyatlarni, uning mayga munosabatini sajjoda, xirqa, rido va dastorni mayga rahn etish – garovga qo'yish hodisasidan foydalanib ochadi. Bu, ayniqsa, g'azallarda kuzatiladi.

*Mug'bacha ollinda chu bo'ldi sujud etmak ishim,
Mayga marhun qilsangiz sajjodani avval qiling. [3. B.322]*

Shuningdek, shoir g'oyaviy maqsadlariga xizmat qiluvchi bu kabi timsollarni riyo tushunchasiga bog'lab qo'llaydiki, bu bilan lirik qahramon tafakkur tarziga xos jihatlarni, uning hodisa va mohiyatga oid qarashlarini teran va yorqin ifodalashga muvaffaq bo'ladi. Yana bir bayt:

*Mayga rahn etgil riyo sajjodasin, ey shayxkim,
Har kishi bu nav' savdo ayladi, sud ayladi. [2. B.482]*

Dastlab keltirilgan ruboiyda ruhiy olamida ilohiy ma'rifat nurlari mavj urgan, olam va odam mohiyatini chuqur idrok etgan, ilohiy fayz ziyosiga tashna qahramon holatiga munosabat bildirilgan. Ruboiy mazmunini ochishda majoziy timsollarning o'rni muhim. Dayr aslida butxona, nasroniylar ibodatxonasi, majozan esa mayxona ma'nosini ifodalaydi. Tasavvuf lug'atlarida "mayxona"ga komillikka erishgan orifning botiniy olami" [4. S.147], jomga "botini ma'rifatga to'la suluk ahli orifining ko'ngli" [5. S.265] deya ta'rif berilgan. "Sajjoda" atamasi ham irfoniy mazmunga ega. Ushbu o'rinda ilohiy ma'rifat sohibi nazaridagi hodisani ifodalovchi timsol sifatida qo'llangan. Shundan kelib chiqib ruboiyning dastlabki ikki misrasini shunday sharhlash mumkin: "komil inson ko'nglidan ilohiy ma'rifat, ziyo tilagan oshiq unga yetishmoq yo'lida sajjoda – joynamozni garovga qoysa, ne ajab".

Dayr – mayxona ichra hilolga o'xshash nurli jom tilagan lirik qahramon mug'bacha qarshisida sajda qilmoqlikni saodat deb biladi. Chunki u "shariat va tariqat yo'llaridan o'tib ketgan, haqiqat sirlaridan xabardor" [4. S.238] orif rinddir. U sajda qilgan mug'bacha esa tasavvuf timsoli sifatida Haqning tajalliy ziyosini solik qalbiga yetkazuvchi, quyuvchi ma'nosini ifoda etadi. Tasavvuf lug'atlarida "ko'ngli ma'rifat bilan bezalgan, ... an'ana va rasm-rusumatga e'tibor bermay, cheksiz ko'ngil rohati ichida yashaydigan"[5. S. 367], "zohiran zarur bo'lgan barcha narsalarni va ko'pliklarni ham sifatga, imkoniyat va a'yon (ko'rinib turuvchi narsalar)ga oid holatlarni o'zidan uzoqlashtirib, (ruhan) olam va odamning yetakchi peshvosi darajasiga ko'tarilgan"[4. S.215], "dil xarobotida shuhud (yorning namoyon bo'lishi) sharobini ichish talabida" [6. C.152]gi deya ta'rif etilgan rind she'riyatda may timsoli orqali aks etgan ilohiy tajalliy ziyosidan bo'lak barcha narsalarni hodisa, o'tkinchi deb biladi. Olam va odam mohiyatini ana shu farahbaxsh nurda ko'radi, unga singib ketishni istaydi.

Rind uchun mayning har narsadan ustunligi quyidagi o'rinda oshiqlik holati bilan qiyoslab ko'rsatilgan:

*Labing shavqida ko'nglim har ne borin boshidin qo'ydi,
May istab rindi muflis ayladi dastorini marhun. [2. B.345]*

Hurlik zavqiga tashnalik, uning ko'ngilga tashrifidan rizolik, jon-u jahonini unga fido etish rindning maslagidir. Shuning uchun bu yo'ldagi barcha hodisaviy va ruhiy to'siqlarni yengib o'tishda u o'zida kuch topa oladi. U ilohiy ishq bodasidan quvvat, saodat topgan komil inson. Shu bois Navoiy qahramonining mohiyatini belgilamaydigan narsalarni ruhiy hurlik, erk zavqi timsoli – mayga almashmoqligini ayb hisoblamaydi.

*Chun mug'bacha ollida qilur sajda birav,
Yo'q ayb musallosi aning mayga garav.*

Demak, shoir bu baytda ta'kidlaganidek, rind uchun ilohiy fayzdan huzurlanish zavqidan bo'lak barchasi riyodir.

XULOSA

Ko'rinadiki, Navoiyning rindona tafakkuri nafaqat g'azallari, balki kichik she'riy janrlarida ana shu janrning imkoniyatlari doirasida tugal ifoda topadi. Haq ma'rifati sari intilayotgan orif va ilohiy ishq talabgori – oshiq xususiyatlarini jam etgan rind Navoiy ma'naviy olamimning botiniy qirralarini ochuvchi obraz sifatida ruboiy janri shaklida ham o'ziga xos xususiyatlarini namoyon eta oladi.

ADABIYOTLAR

1. A.Hayitmetov. Navoiy lirikasi. – Toshkent: O‘zfanakadnashr, 1961. 60-bet.
2. Alisher Navoiy MAT. 3-jild. – Toshkent: Fan, 1988. 584 ; 482- betlar.
3. Alisher Navoiy MAT. 2-jild. – Toshkent: Fan, 1987. 322-bet.
4. Sajjodiy Sayyid Ja’far. Farhangi istilohot va ta’biroti irfoni. – Tehron. 1370 hijr.
5. Suleyman Uludag‘. Tasavvuf terimlari sozlugu. Istanbul. 1995.
6. Е.Э.Бертельс. Суфизм и суфийская литература. Москва:Наука, 1965. Стр. 152
7. Mullaxo‘jayeva K. Alisher Navoiy g‘azaliyotida tasavvufiy timsol va badiiy san’atlar uyg‘unligi (“Badoye’ ul-bidoya” devoni asosida). –Toshkent:“Akademnashr”, 2019. 13-bet.
8. Komilov N. Tasavvuf. –Toshkent: “Movarounnahr” – “O‘zbekiston”, 2009. 149 – 160-bet.
9. Haqqulov I. Navoiyga qaytish. 2-kitob. –Toshkent: Fan, 2011. 161 – 162- bet.
10. Haqqulov I. Navoiyga qaytish. 4-kitob. –Toshkent: Tafakkur, 2021. 22 – 30-bet